

TURLI DARAJADAGI AQLIY RIVOJLANISHGA EGA BOLALARNI O'QITISHGA YO'NALTIRILGAN TABAQALASHTIRILGAN TA'LIM (TANLAB O'QITISH)

“Ta'lim” kafedrasi v.b.dotsenti
Z.K.Kalendarova

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada turli darajadagi aqliy rivojlanishga ega bolalarni o'qitishga yo'naltirilgan tabaqalashtirilgan ta'lim, ta'lim samaradorligi har bir o'quvchining imkoniyati, o'qishni an'anaviy tashkil etish, o'qituvchi faoliyatining odob bilan tashkil etilishi, sinf laboratoriyasining ustaxonalar bilan almashtirilishi; o'quvchilarning laboratoriya (ustaxona)larda topshiriq asosida mustaqil shug'ullanishlari, o'quvchilar tomonidan mustaqil ravishda loyiha ishlari mavzusining tanlab olinishi, o'quvchilarni fan asoslarini chuqur egallashga yo'naltirish, bilim olishga va kasbiy mahorat sirlarini bilishga nisbatan qiziqish uyg'otish, ijtimoiy borliqqa nisbatan erkin va ongli munosabatni tarbiyalash haqida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: ta'lim tizimi, o'qituvchi, kasbiy mahorat, bilim, ko'nikma, malaka, individual ta'lim, ijodkorlik, pedagogik mahorat,

Turli darajadagi aqliy rivojlanishga ega bolalarni o'qitishga yo'naltirilgan tabaqalashtirilgan ta'lim (tanlab o'qitish) XIX asr oxiri XX asr boshlari (AQSHda Batov tizimi, Yevropada Maingeyms tizimi shakli)da paydo bo'lgan. **“Dal'ton-reja” nomi** bilan ommalashgan individual ta'lim 1905 yili Dal'ton shahri (Massachusets shtati)da o'qituvchi Yelena Park Xerst tomonidan birinchi bor qo'llanilgan.

Mazkur ta'lim shakli laboratoriya yoki ustaxonalar tizimi deb ham ataladi.

“Dal'ton-reja” nomli ta'lim shaklining mohiyati quyidagilardan iborat:

- ta'lim samaradorligi har bir o'quvchining imkoniyati, qobiliyatiga bog'liq;
- o'qishni an'anaviy tashkil etish o'quvchining mustaqil o'quv faoliyatining asosi hisoblanadi;
- o'qituvchi faoliyatining odob bilan tashkil etilishi, sinf laboratoriyasining ustaxonalar bilan almashtirilishi;
- darslarning bekor qilinishi;
- yangi materialning tushuntirilmasligi, o'quvchilarning laboratoriya (ustaxona)larda topshiriq asosida mustaqil shug'ullanishlari va zarur bo'lgan paytda o'qituvchidan yordam so'rashlari.

Ta'limning loyihali shakli XX asr 20-yillarida paydo bo'lib, uning o'ziga xos jihati – o'quvchilar tomonidan mustaqil ravishda loyiha ishlari mavzusining tanlab olinishi sanaladi. **“Tramk rejasi” nomli ta'lim shaklining mohiyati nimadan**

iborat? Tramk rejasi XX asrning 60-yillarida amerikalik pedagog Lyuyd Tramk tomonidan asoslangan bo'lib, unga ko'ra mashg'ulotlarni katta (100-150 nafar kishilik) auditoriyada 10-15 kishidan iborat guruhlarda yoki o'quvchilarning har biri bilan individual ishlarni olib borish asosida tashkil etish g'oyasi targ'ib qilinadi.

O'qituvchining ta'lim jarayonidagi faoliyati va darsga tayyorgarligi. Har qanday ta'lim muassasasida tashkil etiluvchi ta'lim jarayonida o'quvchining faoliyati o'qituvchining bevosita rahbarligi ostida kechadi. O'qituvchining vazifasi pedagogik mahorat imkoniyatlaridan foydalanib, o'quvchilarni fan asoslarini chuqur egallashga yo'naltirish, bilim olishga va kasbiy mahorat sirlarini bilishga nisbatan qiziqish uyg'otish, ijtimoiy borliqqa nisbatan erkin va ongli munosabatni tarbiyalashdan iboratdir.

O'qituvchi tomonidan ta'lim jarayonini boshqarish quyidagi bosqichlardan iborat bo'lishi mumkin va o'qituvchi o'zining ijodkorligi, pedagogik mahorati nuqtai nazaridan ushbu jarayonni tashkillashtiradi:

1) Rejalashtirish. 2) Tashkil etish. 3) O'quv harakatlari. 4) Natijalarni baholash va tahlil qilish.

O'qituvchi faoliyatida **rejalashtirish** bosqichi kalendar-tematik yoki darslarning rejalarini tuzish bilan yakunlanadi. Rejalar, reja-konspektlar yoki konspektlarni tuzish uchun uzoq, jiddiy ijodiy faoliyat lozim bo'ladi. O'qituvchi mustaqil ravishda o'quvchilarning tayyorgarliklari darajasini, ularning o'quv imkoniyatlarini, moddiy baza holatini, shaxsiy (kasbiy) imkoniyatlarini o'rganib chiqishi, o'quv material mazmunini tanlab olishi, dars olib borish shakli va metodini ishlab chiqishi kerak.

O'quvchilarga dars o'tish faoliyatini tashkil etish uchun o'qituvchi o'quvchilar oldiga o'rganilgan mavzu asosida o'quv masalalarini qo'yishi va uni bajarishi uchun imkoniyatlar yaratishi lozim. Bunda o'quvchilarning faoliyati bilim olishdan iborat bo'ladi. Bilim olish faoliyatining o'ziga xos xususiyati faoliyat qonuniyatlariga egaligidir. Bilim olish borliqni idrok etish, o'rganish, mashq qilish va muayyan tajribalar asosida xulq-atvor hamda ko'nikma va malakalarning mustahkamlanib borishi, mavjud bilimlarning takomillashib, boyib borishi jarayoni. Bilim olishning ushbu komponenti ta'limiy xarakterga ega bo'lgan faoliyat natijasida rag'batni his etish, ehtiyojning yuzaga kelishidir.

Bilim olishning yana bir komponenti o'quv harakatlari sanalab, ular belgilangan maqsadga binoan amalga oshiriladi. O'quv harakatlari o'quv jarayonini tashkil etishning barcha bosqichlarida namoyon bo'ladi. Harakatlar tashqi (kuzatiladigan) va ichki (kuzatilmaydigan) ko'rinishda bo'ladi.

Tashqi o'quv harakatlari predmetli harakatlar (yozish, rasm chizish, tajribalar o'tkazish); pertseptiv harakatlar (tinglash, fikrlash, kuzatish, sezish) hamda nutqdan foydalanish kiradi.

Ichki, ya'ni mnemonik (yunonchadan «mnemonikon» — eslabqolish madaniyati) harakatlarga materialni eslab qolish, uni tartibga solish va tashkil etish, shuningdek, tasavvur va fikrlash harakatlari kiradi.

Natijalarni baholash va tahlil etish o'quv harakatlarining ajralmas qismlari hisoblanadi.

Ta'lim jarayonida o'quvchi tomonidan o'zini nazorat qilish, o'zini baholash va o'zini tahlil qilishni amalga oshirish o'qituvchining o'rgatuvchi harakatlari asosida shakllanadi. Bu harakatlarni shakllantirish o'quvchilarni o'z tengdoshlari faoliyatini kuzatishga jalb etish, o'zaro nazoratni tashkil etish, o'rnatilgan mezonlar asosida o'z faoliyati natijalarini o'zaro baholash va tahlil qilishga yordam beradi.

O'qituvchining darsga tayyorgarligi. Darsning samaradorligi uni samarali tashkil etilishi bilan bog'liq. Yaxshi rejalashtirilmagan, yetarlicha o'ylab chiqilmagan, shoshilinch tuzilgan va o'quvchilar imkoniyatlariga moslashtirilmagan dars sifatli bo'la olmaydi. Darsga tayyorgarlik aniq sharoitlarda eng yuqori yakuniy natijaga erishishni ta'minlovchi o'quv-tarbiyaviy jarayonni tashkil etuvchi tadbirlarni ishlab chiqishdir.

O'qituvchining ma'lum bir fan asosida darsga tayyorgarlik ko'rishida quyidagi uchta bosqich muhim ahamiyatga ega: **tashxislash, bashoratlash, loyihalashtirish (rejalashtirish)**. - **tashxislashda** o'qituvchi didaktik jarayon kechadigan barcha sharoitlarni oydinlashtiradi, uning natijalarini belgilaydi. O'qituvchining tashxislashida o'quvchilarning bilimlarni o'zlashtirish imkoniyatlari, ularning faoliyatlari va xulqlari, motivlari, talab va layoqatlari, qiziqish va qobiliyatlari, bilimdonlik darajasi, bilim, ko'nikma va malakalarini nazorat qilish hamda tuzatish kabi holatlar namoyon bo'ladi. - **bashoratlash** o'qituvchi tomonidan bo'lajak darsni samarali tashkil etilishining turli variantlarini tanlab olib baholash va qabul qilingan mezonlarga muvofiq darsni tashkil etishning eng ma'qul variantini tanlab olish va qo'llashdir. - **loyihalashtirish** (rejalashtirish) o'quvchilarning o'quv faoliyatini boshqarish dasturini yaratish bo'lib, u darsga tayyorlanishning yakuniy bosqichi hisoblanadi. Loyiha (boshqarish dasturi) qisqa va aniq, erkin tuzilgan, o'qituvchi o'zi uchun boshqarish jarayoni (kimdan va qachon so'rash, qaerda mavzuni kiritish, mashg'ulot keyingi bosqichiga qanday o'tish)ni belgilab olishga imkoniyat beruvchi faoliyatdir.

Foydalanilgan dabiyyotlar ro'yxati:

1. Календарова, З. К. (2014). Мактабгача ва бошланғич таълимда интеграцияни амалга ошириш масалалари. *Узлуксиз таълим.—Тошкент*, 3, 14-19.
2. Календарова, З. К. "Мактабгача ва бошланғич таълимда интеграцияни амалга ошириш масалалари." *Узлуксиз таълим.—Тошкент* 3 (2014): 14-19.
3. Abduraxmonova, N. (2022). BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHILARINI METODIK TAYYORGARLIGINI

TAKOMILLASHTIRISH MUAMMOSINING PEDAGOGIK ZARURIYATI. *Science and innovation*, 1(B8), 2114-2121.

4. Abduraxmonova, N. "BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINFI O'QITUVCHILARINI METODIK TAYYORGARLIGINI TAKOMILLASHTIRISH MUAMMOSINING PEDAGOGIK ZARURIYATI." *Science and innovation* 1.B8 (2022): 2114-2121.
5. Abduraxmonova, N. A. qizi.(2023). Bo 'lajak boshlang 'ich sinf o 'qituvchilarining ijodiy faoliyatini rivojlantirish pedagogik muammo sifatida. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(12), 208-211.
6. Abduraxmonova, N. A. "qizi.(2023). Bo 'lajak boshlang 'ich sinf o 'qituvchilarining ijodiy faoliyatini rivojlantirish pedagogik muammo sifatida." *Educational Research in Universal Sciences* 2.12: 208-211.
7. Komiljonova, G. N. qizi. (2023). FANLARARO BOG'LANISH ASOSIDA BOSHLANG'ICH TA'LIMNI AMALGA OSHIRISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(12), 198–201. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5505>
8. Kalendarova, Z. K. Kalendarova, Z. K. (2024). O 'QUVCHILARNING KOMMUNIKATIV SAVODXONLIGINI TA'MINLASHDA DARS MATERIALLARINI TANLASH. *University Research Base*, 17-23.
9. Kalendarova, Z. K. "O 'QUVCHILARNING KOMMUNIKATIV SAVODXONLIGINI TA'MINLASHDA DARS MATERIALLARINI TANLASH." *University Research Base* (2024): 17-23.
10. Kalendarova, Z. K. (2024). INTEGRATSIYA NEGIZIDA BOSHLANG'ICH SINFI O'QUVCHILARINING FIKRLASH QOBILIYATINI RIVOJLANTIRISH. *ANALYSIS OF MODERN SCIENCE AND INNOVATION*, 1(2), 189-195.
11. Kalendarova, Z. K. "INTEGRATSIYA NEGIZIDA BOSHLANG'ICH SINFI O'QUVCHILARINING FIKRLASH QOBILIYATINI RIVOJLANTIRISH." *ANALYSIS OF MODERN SCIENCE AND INNOVATION* 1.2 (2024): 189-195.
12. Madinabonu Shuxratjon qizi, & Esonaliyeva Guluzra Komiljonova. (2023). INSON QADRI VA BARKAMOL AVLOD SHAKLLANISHIDA PEDAGOGIKANING O'RNI. *QO'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI*, 1(1), 788–789. <https://doi.org/10.54613/ku.v1i1.717>
13. Komiljonova, G. N. qizi. (2023). FANLARARO BOG'LANISH ASOSIDA BOSHLANG'ICH TA'LIMNI AMALGA OSHIRISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(12), 198–201. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5505>. Diyoraxon, S., & Komiljonova, G. (2023). BOSHLANG 'ICH TA'LIMDA CHET EL O 'QUVCHILARINI BAHOLASH MEZONI VA SAMARALI TAQDIRLASH. *QO 'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI*, 783-785.